

Kell viis hommikul, nagu alati, anti äratus — haamriga vastu staabibaraki ees rippuvat relsijuppi. Katkeline hälin tungis nõrgalt läbi akende, mis olid kahe sõrme paksuselt jääs, ja soikus kiiresti: oli külm, valvuril polnud isu kaua taguda.

Hälin soikus, aga akna taga oli pime, kottpime nagu ööselgi, kui Šuhhov paraskil käis, aknast ei paistnud muud kui kolm kollast laternat: kaks keelutsoonil, kolmas laagris.

Barakki ei tuldud ka veel lahti tegema, ja polnud kuulda, et päevnikud oleksid asunud paraskit teibale tõstma — seda välja viima.

Šuhhov ei maganud kunagi äratust maha, tõusis alati selle peale üles — tööleviimiseni jäi tundi poolteist oma aega, millega kroonul polnud pistmist, ja kes laagrielu tunneb, võib ikka leivalisa teenida: õmbled mõnele vanast voodrist kindakaitseid; ulatad rikkamale mehele kuivad vildid asemele kätte, et teine ei pruugiks paljajalu hunniku ümber koperdada ega sorida; või siis jooksed laod ja hoiukambrid läbi, vahest saab seal mõnele kasulik olla, midagi tuua või viia; või lähed sööklasse laudadelt kausse koristama ja neid virnaviisi nõudepesusse kandma — ka seal antakse süüa, ainult tahtjaid on palju, ei pääse löögile, ja mis peaasi: kui on midagi kaussi jäänud, ei pane vastu, hakkad kausse lakkuma. Aga Šuhhovil on kindlalt meeles tema esimese brigadiri Kuzjomini sõnad — mees oli vana laagrihunt, neljakümne kolmandaks aastaks juba kaksteist aastat ära istunud, ja kord lõkke ääres kõledal metsasihil ütles ta rindelt toodud täiendusele:

„Siin, mehed, maksab taiga seadus. Aga inimesed elavad

siingi. Teate, kes laagris hukka saavad? Need, kes kausse lakovad, kes loodavad santšasti¹ peale ja kes käivad vaderi pool koputamas².”

See vaderijutt — sellega ta laskis küll mööda. Need just hinge jäävad. Ainult et teiste arvel.

Šuhhov tõusis alati kohe peale äratust, aga täna ei tõusnud. Juba õhtul oli tal tusk ihus, kord nagu külmavärinad, kord nagu luuvalu. Ja öösel ei saanud sooja. Vahel viirastas läbi une, nagu oleks ta hoopis haigeks jäänud, siis andis natuke tagasi. Kuidagi ei tahtnud, et hommik tuleb.

Aga hommik tuli omasoodu.

Või kus sa siin sooja saadki: aknad paksult jääs, terves barakis — barakk on vägev küll — seinad lae alt valges narmas. Härmatis.

Šuhhov ei tõusnud. Ta lamas ülemisel naril, pea teki ja puslaku all, mõlemad jalad aga olid topitud vatikuube, selle ühte, otsast kahekorra keeratud käisesse. Ta ei näinud, kuid teadis häälte järgi, mis toimus barakis ja tema brigaadi nurgas. Raske tümpimine koridoris — nüüd kannavad päevnikud välja üht kaheksapangelist paraskit. Pidada invaliidi amet olema, kerge töö, aga katsu viia, nii et üle ei loksu! Nüüd prantsatab põrandale pundar 75. brigaadi vilte — kuivatist toodud. Ja nüüd meie omad (meil ka oli täna vildikuivatamise kord). Brigadir ja brigadiri abi panevad vaikides jalgu kinni, nende nari kägiseb. Abi läheb kohe leivamajja, brigadir — staabibarakki narätsikute³ poole.

Sedapuhku pole see niisama lihtsalt, et läheb narätsikute poole, nagu iga päev; Šuhhovile tuli meelde, et täna otsustatakse nende saatus: nende brigaadi, 104-ndat, tahetakse töökodade ehituselt kupaatada uuele objektile, sotslinnakesse. See sotslinnake aga on lage maa, umbhanges, ja enne kui seal midagi teha saab, tuleb augud kaevata, postid paika panna ja

¹ Vene keeles „санчасть“ – sanitaarosakond (ambulants). *Tõlk.*

² Vader – laagrites eestlaste hulgas tarvitusel olnud ekslik tõlkelaen vene sõnast „кум“, mis tegelikult on lühend omaaegsest laagri operatiivvoliniku nimetusest. „Koputamine“ – pealekaebamas käimine. *Tõlk.*

³ Vene keeles „нарядчик“ – töökorraldaja, enamasti vangide hulgast; võtab osa brigaadide komplekteerimisest ja vastutab vangide täiearvulise töölemineku eest. *Tõlk.*

okastraat ümber tõmmata: iseenda vastu — et jooksu ei läheks. Ja siis ehitama hakata.

Selge ots — kuu aega pole seal kuhugi nina sooja pista, ei mingit tuulevarju. Ja lõket ka ei tee: mida sa põletad? Ainus pääs — anna aega tööle takka.

Brigadir on mures, läheb katsub asja joonde ajada. Ehk saab mõne brigaadi, mõne pikatoimelisema, enda asemele sokutada. Muidugi, tühja käega kaubale ei saa. Vanemnarätsikule läheb pool kilo pekki. Või terve kilo.

Küsija suu peale ei lööda — proovida võiks, ehk annab santšastist midagi nikerdada, päevakese vabastust ehk? Kere kohe nii tuld täis, et ...

Ja veel: kes see täna valvuritest peaks väljas olema?

Tuli meelde: Poolteist Ivani, kõhn ja pikk mustade silmadega seersant. Esimesel pilgul lööb su lausa vedelaks, aga õpid tundma — kõigist valvuritest etem: ei pista kartsa ega vea režiimülema juurde. Nii et võib edasi lesida, kuni üheksas barakk sööklasse läheb.

Neliknari rappus ja hakkas õõtsuma. Tõusid kaks meest korraga: ülemisel riivil — Šuhhovi naaber baptist Aljoška, all — Buinovski, endine teise järgu kapten.

Päevnikuätid olid mõlemad paraskid välja viinud ja hakkasid nüüd jagelema, kumma kord on keeva vett tuua. Jagelesid ja täntasid nagu eided. Keevitaja 20. brigaadist käratas:

„Hei, luukarnitsad!“ ja viskas neid vildiga: „Leppige ära!“

Vilt mütsatas vastu posti. Vait jäid.

Naaberbrigaadis pobises brigadiri abi pooli hääli:

„Vassil Fjodorõtš! Moonalauas tegid külge, tõprad: üheksasajalisi oli neli, jäi ainult kolm. Kellele me vähem anname?“

Ta ütles seda õige tasa, aga üks kogu nende brigaad muidugi kuulis ja pidas hinge: õhtul jääb kellelgi tükike saamata.

Šuhhov aga muudkui lebas oma liistakaks vajunud saepurumadratsil. Oleks kord selge vahe — kas siis juba üks võbin teise otsa või täitsa vimmast lahti. Aga nii pole nii ega pole naa.

Sel ajal kui baptist palveid sosistas, tuli Buinovski asjal käimast tagasi ja teatas kellegi poole pöördumata, aga justkui parastavalt:

„Noh, punalaevastik, hoia alt! Kolmkümmend kraadi on kindel!“

Ja Šuhhov jõudis otsusele: tuleb ikka ambulantsi minna.

Kuid just siis kiskus kellegi võimukas käsi tal teki ja vatikuue pealt. Šuhhov lükkas puslaku näolt ära ja ajas end istukile. Tema aseme ääres, pea ülemise nariga ühetasa, seisis kõhn Tatarlane.

Ah nii: oli väljaspool järjekorda valves ja hiilis vaikselt ligi.

„Štšaa-kaheksasada-viiskümmend-neli!“ luges Tatarlane valgelt riidelapilt musta puslaku seljal. „Kolm päeva töölkäimaga kartsa!“

Ja vaevalt oli kõlanud ta iseäralik lame hääl, kui hämaras barakis, kus mitte kõik lambid ei põlenud ja kus viiekümnel lutikanaril magas kakssada inimest, hakkasid sebima ja kähku riidesse panema kõik, kes polnud veel tõusnud.

„Mille eest, kodanik ülem?“ küsis Šuhhov, pannes hääle rohkem haledust, kui ta tundis.

Töölkäimaga — see on kõigest pool kartsa, saad sooja lobi ja sul ei jää aega mõtteid haududa. Päriskarts on ilma välja viimata.

„Äratus oli, aga ei tõusnud, mis? Lähme komandantuuri,“ selgitas Tatarlane laisalt, sest nii temale kui Šuhhovile ja kõigile teistele oli selge, mis eest kartsa määrati.

Tatarlase karvadeta loppis nägu ei näidanud midagi välja. Ta vaatas ringi, otsides veel teist oinast, kuid kõik — kes poolpimedas, kes otse lambi all, nii nari alumisel korrusel kui ka ülemisel — ajasid juba jalga musti vatipükse, mille vasakul põlvel oli number; need, kes juba riides, tõmbasid hõlmad koomale ja kiirustasid ukse poole — et Tatarlase lahkumist õues ära oodata.

Oleks Šuhhov kukkunud kartsa mõne muu, ärateenitud asja pärast, poleks meelt nii mõruks teinud. Sellepärast just tegi, et ta tõusis alati esimeste hulgas. Aga Tatarlasele auku pähe ei räägi, seda ta teadis ja jätkas palumist lihtsalt hea kombe pärast. Vatipüksid olid Šuhhovil juba jalas, neid ta ööseks ära ei võtnud (nendele oli ülalpool vasakut põlve samuti peale õmmeldud hatune, määratud latakas, millele oli maalitud musta, juba luitunud värviga number III-854); ta ajas nüüd selga vatikuue (sellel oli niisuguseid numbreid kaks — rinna peal üks ja teine seljal), otsis põrandalt hunnikust oma vildid,

pani mütsi pähe (selle ees oli samasugune numbrilatakas) ja läks Tatarlase kannul välja.

Kogu 104. brigaad nägi, kuidas Šuhhov ära viidi, aga keegi ei ütelnud sõnagi: pole mõtet, või mis sa seal ikka ütled? Brigadir küll oleks võinud tema eest väheke kosta, aga see oli juba läinud. Ja ka Šuhhov ei ütelnud kellelegi midagi, ei tahtnud Tatarlast ärritada. Taipavad isegi, panevad hommikusöögi kõrvale.

Nii nad siis kahekesi läksid.

Oli pakane koos jäise tohuga, mis lõi hingamise kinni.

Kaks suurt helgiheitjat äärmistest nurgatornidest sähvisid ristamisi mööda tsooni. Põlesid keelutsooni laternad ja laagri sisemised laternad. Nii palju oli neid igale poole topitud, et tähed kadusid hoopis ära.

Lume rudisedes viltide all sibasid mööda zekaad⁴, igaüks oma teed — kes peldikusse, kes hoiukambrisse, mõni pakimaja poole, mõni jälle individuaalkööki tangu viima. Kõigil neil oli pea õlgade vahel, puslakuhõlmad tihedalt vaheliti, ja kõigil neil ei olnud sedavõrd külm mitte pakasest, vaid mõttest, et selle pakase käes tuleb olla päev otsa. Ainult Tatarlane, seljas siniste ärailastatud lõkmetega sinelinäru, käis rahulikult sammu, tema peale pakase hammas justkui ei hakanud.

Nad möödusid kõrgest planktarast, mis ümbritses puuri⁵, laagri sisevangla kivist hoonet; möödusid okastraadist, mis kaitses laagri küpsetusmaja vangide eest; möödusid staabi-baraki nurgast, kus kõlkus posti küljes jämeda traadi otsas härmatanud relss; möödusid teisest postist, kus tuulevarjus, et liiga suurt külma ei näitaks, rippus üleni härmas kraadiklaas. Šuhhov piilus lootusrikkalt selle piimvalge torukese poole: kui ta näitaks nelikümmend üks, ei tohiks kedagi tööle ajada. Aga täna ei venita mitte kuidagi neljakümneni välja.

Nad läksid staabibarakki ja joonelt — valvurite tuppa. Seal selgus see, millele Šuhhov oli juba teel jaole saanud: ei tule tal mingit kartsa, lihtsalt valvurite toa põrand on pesemata. Tatarlane teatas nüüd, et andestab Šuhhovile, ja käskis põranda puhtaks pesta.

⁴ Vene keeles „зэк“ (lühendist ЗК — „заключенный“) — vang. *Tõlk.*

⁵ Vene keeles БУР („барак усиленного режима“) — tugevdatud režiimiga barakk, laagri vangla. *Tõlk.*